

Petr Piřha

O pohřbech a pohřbívání

O pohřbech a pohřbívání

Petr Piřha

Recenzovali:

prof. PhDr. Ing. Jan Royt, Ph.D., DSc.

P. Mgr. Jakub Berka, OPraem.

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum pro Katolickou teologickou fakultu

Praha 2023

Redakce Alena Jirsová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2023

© Petr Piřha, 2023

ISBN 978-80-246-4196-6

ISBN 978-80-246-5545-1 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Slovo úvodem	9
I.	
Hroby, hřbitovy a pohřby	12
Význam pohřbu	24
Hrst inspirujících vzpomínek a opakujících se situací	28
1. Některé mnohými přehlédnuté skutečnosti	29
Dvojí podzim	29
Podzimní svátky	30
Co je člověk, že na něho pamatuješ, Hospodine?	34
Alej snu a meditace ke hrobům našich předků	35
Poznání	38
2. Často se opakující situace	39
Patero oslovení pozůstalých	39
II.	
Vzpomínka na Milenu Hákovou	48
Promluva při requiem za oběti totalitních režimů	50
Dopis prof. RNDr. Liborovi Pátému po úmrtí jeho ženy prof. RNDr. Lídy Eckertové	55
Kázání při requiem za PhDr. Jaroslava Jirsu	56

Kázání při requiem za Karla Stádníka	59
Kázání při pohřbu Václava Horáka	61
Promluva při requiem za dr. Marii Těšitelovou, DrSc.	63
Řeč po requiem za doc. RNDr. Jiřího Fialu	65
Promluva při rozloučení s prof. PhDr. Kolomanem Gajánem, DrSc.	67
Řeč při posledním loučení s prof. MUDr. Petrem Zvolským, DrSc.	69
Kázání při pohřbu paní Marie Hronkové	72
Kázání při requiem za paní Marii Venturovou	75
Kázání při requiem za Vojtu Fischera	78
Kázání při requiem za učitele Františka Krákoru	81
Projev na pietním aktu	84
Kázání na pouti na texty svátku Nanebevzetí Panny Marie	86
Rozloučení s RNDr. Vladimírem Fialou, DrSc.	90
Promluva při děkovné mši za P. Františka Picha	92
Requiem za paní Jiřinu Janíkovou	95
Řeč při posledním rozloučení s MUDr. Hankou Zvolskou, CSc.	98
Kázání při pohřbu paní Marty Kanyzové	101
Requiem za Víta Hronka	103
Promluva na ekumenické bohoslužbě za oběti totality na závěr festivalu Mene Tekel	106
Requiem za prof. RNDr. Petra Vopěnku, DrSc.	110
Promluva nad rakví po requiem za P. Jana Nepomuka Pavla Aixnera, OSA	112

Panychida za katolické duchovní, kteří zahynuli v době 2. světové války	114
Requiem za prof. PhDr. Ivana Lutterera, DrSc.	120
Rekviem za paní Bernadettu hraběnkou Kinskou z Vchynic a Tetova	124
Promluva při requiem za Bedřicha Rose	128
Requiem za PhDr. Dagmar Marešovou	134
Requiem za prof. RNDr. et PhDr. Zdeňka Neubauera	140
Kázání při requiem za ing. Jana Kopeckého	146
Kázání při mši sv. za zesnulou paní Annu Štalzerovou	151
Promluva při pohřbu ing. Alexandra Becha	156
Kázání při pohřbu ing. Antonína Schauera	159
Kázání při requiem za MUDr. Boženu Neumannovou	163
Requiem za Jana Palacha	166
Requiem za P. Jaroslava Karla	170
Requiem za P. Milana Badala	173
Promluva při requiem za varhaníka mistra F. X. Thuriho	176
Promluva na závěr requiem za prof. MUDr. Josefa Marka, DrSc., dr.h.c.	179
Requiem za Veroniku Šrankotovou	181
Requiem za Karla IV.	183
Kázání při requiem za Jana Jakuba Zahradníčka	186
Kázání při requiem za prof. MUDr. Danuši Táborskou, DrSc.	189
Pietní akt u hrobu Fridolína a Jiřího Hoyera	193
Promluva při pohřbu prof. RNDr. Libora Pátého, DrSc.	196

Promluva při requiem za Alenu Horákovou	199
Kázání při requiem za paní Evu Sharpovou	201
Promluva při requiem při 80. výročí vzniku 1. čs. stíhací perutě RAF	204
Řeč u rodinného hrobu ing. Eduarda Kužela	207

Slovo úvodem

O přípravu a vydání této knihy mě požádal otec biskup Josef Hrdlička. Vyhověl jsem mu, i když jsem si uvědomoval, že se její obsah může řady lidí dotknout. V prvé řadě si nenamlouvám, že jsem široko daleko jediný kazatel, který umí oslovit pozůstalé a ostatní smuteční hosty. Vím rovněž, že naši známí neumírají proto, abych já mohl mluvit o sobě na pozadí jejich rakví.

Kázat při pohřbu je dnes nesnadné, protože v kostele jsou věřící, z nichž mnozí do kostela přijdou málokdy, jinověrci, ateisté a stává se, že přijde někdo, kdo je na mši vůbec poprvé. Z toho pak plyne potřeba mši komentovat, aby zúčastnění vůbec věděli, co se kdy děje. V poslední době pozorují, že dost kněží střední a mladé generace dělá v dobré víře velikou chybu. Vzhledem ke složení posluchačů využijí kázání ke zvěstování Evangelia nebo rozsáhlé katechezi. Ani jedno přítomní nepochopí, věřící to většinou uráží. Všeobecný dojem z vlastně dobrého kázání je pak takový, že pak pan farář mluvil z cesty. Starou slabinou pohřebních kázání je trojí klišé, která kněz celý život opakuje, a jak poznamenal jeden spolubratr, která mohou přednést i z rakve při svém pohřbu. Tyto řečnické výkony začínají podle daného počasí slovy: *Sama příroda dnes pláče – prší; sama příroda dnes klade pokrývku – sněží; sama příroda dnes září a vrhá světlo – svítí sluníčko*. Vše, co následuje, už je formulář, kde se mění jen jména. Konečně působí nedobře, když kázání dostane charakter *curricula vitae* v žádosti o místo v nebi.

Přidá-li se k tomu zvuk špatně naladěných nástrojů, povážlivě rozrvaných varhan a falešný hlas kostelníka, který tremola dosahuje tím, že třepetá kůží na ohryzku, lze říci, že ne jeden pohřeb je vlastně poslední a definitivní zkouškou, že nebožtík je opravdu mrtev.

V dalších dvou kapitolách alespoň zhruba načrtnu, co je to pohřeb a co je hřbitov. Při tom ukážu hlubokou krizi soudobé společnosti, krizi, se kterou se musíme utkat, máme-li obhájit smysl života a důstojnost každého člověka. Majestát smrti ani majestát Boha se nepohnou, my se před nimi však rozpadneme snadno.

Závěrem tohoto úvodu zmíním ještě tři skutečnosti. Zaprvé, že moje úloha kazatele byla usnadněna tím, že jsem zemřelé dobře znal a stýkal se s nimi řadu desítek let. Zadruhé, že v mnoha případech šlo o významné osobnosti s širokým vlivem na společnost, ale zároveň o zcela běžné občany. Bylo proto nutné zajistit, aby se na veřejnost nedostalo nevhodně nic ze soukromí lidí, o nichž mluvím. A zabránit tak urážlivému přetřásání soukromých záležitostí i v médiích. Svá kázání jsem proto vždy konzultoval s pozůstalými. Složení lidí, o kterých jsem mluvil, vedlo samo sebou k tomu, že celek je zajímavým obrazem doby. Zatřetí, že s vědomím předchozího jsem do souboru zařadil i několik textů, které nejsou, striktně vzato, kázáním při pohřbu, ale mají k tématu blízký vztah, jako např. projev při pietním aktu na střelnici v Kobyliších.

Redakční poznámka:

Redakce ponechává všechny jazykové zvláštnosti, které jsou nedílnou součástí autorského textu.

I.

Hroby, hřbitovy a pohřby

Zásadním důvodem pohřbívání je a vždy bylo odstranění mrtvol, tedy důvod hygienický. Z téhož důvodu byla ostatně odstraňována i uhynulá zvířata. U těch se přirozeně postupovalo jinak než u lidí. V obcích k tomu byla zřizována instituce pohodných, kteří museli bydlet v rasovně mimo obec. Mimořádně existovaly i plně označené hroby milovaných zvířat, především jezdeckých koní, jako např. bájného koně Šemíka a psů, zvláště loveckých a bojových. O hluboké krizi současné společnosti svědčí porovnání hřbitovů lidí a hřbitovů domácích mazlíčků. Prvé jsou navštěvovány méně a udržovány podstatně hůř než druhé. Plně to souhlasí s postavením především psů v městských rodinách. Po návratu domů se všichni členové rodiny jdou postupně uklidnit z prožitých traumát k jediné bytosti, která má zrovna čas a pochopení. Domácí zvíře, opět především psi, nahrazuje mladým párům děti, o které se partneři nechtějí starat.

Pohřbíváním se zabývají dvě vědecké disciplíny. Archeologie se zabývá místem uložení, antropologie uloženým tělem. Obě disciplíny se překrývají. Úlohu přitom hrají způsoby pohřbívání. Jde především o dva. Prastaré jsou oba. Už v prehistorické době je doloženo zahrabávání do země a zpopelňování. Při prvním dojde ke tlení, tj. rozkladu měkkých částí, pevné části zůstávají jako kosterní ostatky, z nichž velké kosti a lebka odolávají i tisíce let, zvláště v suchých půdách a dobře větraných skalních jeskyních. Vítězně konkurujícím způsobem je zpopelnění. Z mrtvého těla zůstane jen popel, prach. U pohřbu žehem je na minimum zkrácena doba zániku a minimalizován je prostor potřebný pro uložení. Je to jasné u míst, kde hřbitov obsahuje kolumbárium. Pohřeb žehem nebyl křesťanskými církvemi dlouho přijímán. K definitivnímu obratu došlo až díky

nacistickým koncentračním táborům, právem označovaným za továrny na smrt. Právě praxe v těchto táborech přinesla i obrat v procesech svatořečení, kde až do druhé světové války musel mít služebník Boží jasně doložený hrob s trvalou kontinuitou úcty. Pravidlo mělo racionální jádro v tom, že ke svatořečení byli občas navrhováni neexistující lidé.

V našich národních dějinách způsobilo zmíněné pravidlo odklad kanonizace sv. Anežky Přemyslovny o několik století. Její hrob byl z původního místa kvůli častým záplavám z břehu Vltavy přenesen na jistější místo, jehož zaznamenaná poloha se ztratila při útocích husitů na kláštery. Papežský úřad trval na dané podmínce, přestože ve vatikánském archivu je několik Anežčiných vlastnoručních dopisů papežům a v Praze jsou uloženy odpovědi na ně. O její existenci tedy nebylo pochyb. Osud mučedníků, jejichž tělesné pozůstatky symbolicky řečeno vylétly komíný pecí v koncentračních táborech anebo byly smíchány se stovkami dalších neznámých lidí a nametyeny do řek či umělých stok, učinil tomuto pravidlu konec. Podle něho by nemohli být kanonizováni lidé jako Edith Steinová nebo P. Maxmilian Kolbe.

V dřívějších dobách byl popel vsypán do uren a poté uložen na vhodné místo, často i do země. K tomu se vztahuje roztomilá historka z vývoje naší archeologie. Na přelomu 19. a 20. století si prof. Lubor Niederle v horký letní den vyšel na rodinný výlet do Únětic, obce nedaleko na sever od Prahy. Kolem oběda se zastavili na statku v Úněticích a požádali o vodu k napití. Selka je pozvala do chladné světnice a poslala děvečku do sklepa pro mléko. Ta se vrátila a mléko nesla v keramické nádobě kruhového tvaru v podobě dvou proti sobě postavených kuželů, jejichž základnu tvořil ostrý předěl nádoby. Když vešla do dveří, vyskočil učenec z lavice, kde seděl a vykřikl: „Proboha, kde ...“ Dál se nedostal. Vyděšená děvečka upustila nádobu s mlékem, ta se pochopitelně rozbila a mléko se vylilo. Děvečka se dala do pláče a plakala usedavě nad panem profesorem, který bleskurychle klekl ke stěpům do mléka a hořekoval: „Taková škoda, taková škoda!“ Trvalo chvíli, než panímáma pochopila, že mu nejde o mléko. Pak ho uklidnila slovy: „To žádná škoda není, takových nádob nám pod lesem ve stráni rostou stovky.“ A odvedla badatele do sklepa, kde byl pan profesor jak v Jiříkově vidění, protože na zemi a na policích stálo aspoň 20 různě velkých a různě ozdobených okřínů. S hospodářem a dvěma pacholky potom běželi do stráně a pod jeho vedením tam odkryli celou řadu dalších popelnic. Když se večer unavení a hladoví sesedli k večeři, vyslechli profesorův výklad o nálezů a jeho rozhodnutí, že pole je tak rozsáhlé a okříny tak vzácné, že tuto kulturu nazve „únětická kultura“ jako obecný název dané oblasti, kde se později

našla i další menší popelnicová pole. Po přednášce, kterou venkované vyslechli s velkým zájmem, se hospodář obrátil ke své ženě: „No, Paulino, pověz popravdě, jestli jste ty urny před prvním použitím pořádně umyly? To víš, muset žít s tím, žes mi do kafe přimíchávala bůhvíjak staré prabáby a pradědy, to nejní žádná maličkost. A pak si pamatujte, holky, obrátil se k dcerám a děvečkám, že ode dneška musíte na krajáče dávat velký pozor, protože je budeme muset kupovat, a to není levné. Moc bych se divil, kdyby nám císař pán za ty starý něco dal. Pan profesor by sice rád něco dal, ale je chudej jak kostelní myš. A teď, vašnosti, ne že by mně bylo s váma špatně, se s váma rozloučím a vysypu vás. Světlo je dlouho, noc je milá po tom hicu, ale už je vidět hvězdy. Dám zapřáhnout a tudle Martin kočíruje kočár dobře a koně má klidný. Však uvidíte. Domů byste těžko došli. Děti už beztak usínají. A já s klukama budem vstávat brzo. Jdeme kosit. Co je to brzo, pane starosto?“, zeptala se paní Niederlová. „Tak před půl třetí. Ve tři musíme být na louce, abychom ji do velkého hicu měli položenou.“

Před kočárem slovný a i prostým lidem známý vědec řekl: „Dopřál jste mi, pane starosto nejkrásnější setkání a nález v celém mém životě.“ Starosta se šelmovsky usmál, pozvedl lucernu, kterou držel, aby dobře osvětila paní Niederlovou a zeptal se: „To myslíte, že těch pár hrnců je víc, než taková krásná dobrá žena, která vám dala tři zdravé, nadané děti?“ Paní Niederlová se trochu zapýřila a odpověděla: „Popravdě, je mi s těmi hrnci občas nevěrný.“

Čím víc se vzdaloval kočár, tím víc se obě rodiny dotvrzovaly v tom, jak jsou ti druzí příjemní, přátelští lidé, a vzájemně chválily krásné vlastnosti. Jak se ten profesor nevyhášel a všechno tak pěkně vysvětlil, že tomu hned rozuměli. Nebo jak tý Betyně dal zlaták za ty její slzy, dyť je to velký peníz. A druzí si pochvalovali vřelé pohostinství, úpravnost statku, v prostotě krásný interiér, zájem o poznání a zdravé úsudky, a hlavně vztah k vlasti a národu. „Nediv se,“ řekla paní Niederlová, „vždyť oni drží hroudu.“

Pokud by si někdo myslel, že jsem si celý průběh a kolorit návštěvy vymyslel pro zábavu čtenářů a že pravda je jen suché jádro, že se totiž prof. Niederle náhodně setkal v únětickém statku s prehistorickými urnami a vzešel z toho významný objev, bude na velkém omylu. Jednoho ze synů tehdejšího nálezce jsem dobře znal, protože navštěvoval mé rodiče. Ten jednou vyprávěl zmíněnou příhodu, u které byl, protože na mém stole ležela učebnice archeologie otevřená na kapitole „Únětická kultura popelnicových polí“. Lidé se tehdy k sobě tak hezky chovali.

Moderní doba vnesla do praxe žárových hrobů novinky. Jednak jde o přání zesnulých, aby polovina popela byla vysypána do jamky na přesně určeném místě někde v lesích, skalách či u vodních toků, tam bez označení, a druhá byla uložena v kolumbáriu některého hřbitova, popř. aby ji rodina měla doma. Představa, že mám doma půlku dědečka, ale nevím jakou, mi připadá bizarní a poněkud morbidní.

Jasně definovanou novinkou s přesně stanoveným obřadem je rozptýlení. Můj odsouzeníhodný staromódní názor je mým pevným přesvědčením. Už samo označení způsobu mi připadá vzhledem ke starším významům daného slova podivné. *Rozptýlit* někoho znamená *vyvést ho z trudomyslné nálady nebo z nudy*. U nebožtíků může jít o obojí. Rozptýlení, na které jsme zváni, se může vztahovat na pozůstalé a smuteční hosty.

Přejdeme k obřadu. U rozptylového paloučku nejprve zazní řeči. Pověštině nejsou takové, že bychom se při nich nějak zvlášť rozjařili. Poté se objeví obřadník v bílých gumovkách a bílých rukavicích a přinese zavřenou urnu k pozůstalým, aby se mohli rozloučit. Nastane žehnání, líbání a hlazení urny. Když to skončí, převezme urnu a pokloní se rodině. Otočí se ke kříži či nějakému smutečnímu sloupu a opět se ukloní, tj. vystrčí na přítomné zadnici. Začne otvírat urnu a v tu chvíli začnou trávnick rosit k tomu určené trysky, čímž pochopíme obuv obřadníka. Začne rozsypávat popel. Když se zdvihne i jen jemný větřík, je popel odnášen pryč, často i mimo palouček. Zafouká-li směrem k přítomným, musí si nebožtíka oprašovat z oděvu. Za velkého větru se obřad odloží nebo nastoupí asistence s velkými slunečníky nebo plachtami na tyčích. Protože ve městech mohou kolem hřbitova s rozptylovým paloučkem stát obytné domy s více patry, stěžují si obyvatelé, že nemohou větrat, protože by museli pořád utírat prach nebo luxovat nebožtíky a následně je vytrépat z hadru na ulici nebo je odnášet v pytlíku vysavače do popelnice směšného odpadu. Pietu tohoto pohřbívání nejsem s to pochopit.

Vedle výše popsaných způsobů existují i méně užívané pohřby, a to do dalších dvou živelů. Za pohřby do vzduchu považují mnozí badatelé pohřby v Tibetu, kde v kruhu pozůstalých a přátel zesnulého, které je dosti vzdálené, aby nerušili, je obnažené tělo exponováno supům, kteří s jeho částmi vzlétnou a pak na příhodném místě sežerou. Lebku a velké kosti rodina zakope nebo nechá vyschnout na povrchu. Považují tento názor za hodně přitažený za vlasy, přestože je to jeden ze způsobů, kde likvidace mrtvol je přenechána dravcům. V řadě kultur se setkáváme s tzv. Horami či Kopci mlčení. To byla místa, kde se pravidelně předkládala dravcům těla nebožtíků, tedy jakési hřbitovy. Na jejich úpatí se konaly různé rituály spjaté se vzpomínkou na předky.

Podstatně častější jsou pohřby do vody. V dobách dlouhotrvajících plaveb byli zemřelí lidé shozeni do moře. Situaci nebylo možno řešit jinak. U jezer a stojatých vod byly dlouho používány pohřby těl zatížených kamenem. Nejednou šlo také zde o expozici těla dravcům. U vodních toků šlo o dvojí příčinu. Prvá byla náboženská. Nejznámější je vhození těla do posvátné řeky Gangy v Indii. Druhou příčinou jsou mýty o návratu hrdiny. To vedlo k pohřbům, při nichž byl zesnulý uložen do lodi a ta spuštěna po mocném proudu řeky. Lze tu připomenout návrat zázračného meče Excalibur krále Artuše nebo návrat Parsifala z Nibelungů.

Za zmínku stojí, že podobným způsobem byl prováděn trest smrti. Odsouzený byl dán na neovladatelný člun s nepatrnou zásobou vody a jídla. Božím zásahem mohl být zachráněn. Šlo tak vlastně o Boží soud.

Známý je nedávný případ z Peru. Na náhorním jezeře Titicaca ve výšce 4000 m n. m. je ostrov obydlený indiány. Centrální správa rozhodla, že tam vyšle policistu. Indiánští představitelé jeho příchod odmítli s pravdivým argumentem, že se tam ještě nikdy nevykytl žádný zločin a veškeré spory řeší místní samospráva a rovněž se ještě nestalo, že by její rozhodnutí nebylo respektováno. Centrální moc však policistu přesto poslala. Dostavil se obtloustlý policajt ve věku 50–60 let. Zprvu se bavil neobyčejným prostředím a byl udiven pohostinností obyvatel. Po nějakém čase se začal svému pobytu zde divit, protože tu byl zcela zbytečný. Po několika měsících se začal přišerně nudit. Přestal chodit na obchůzky, celé dny až hluboko do noci seděl v hospodě. Jak mi řekl jeden z indiánů, uchovával se tlustým. Protože tam nebyla televize a rozhlas fungoval jen sporadicky, začal pít. Čtenář nebyl, četl jen noviny, ale ty se tam dostávaly jednou za dva až tři týdny a byly přivázeny jen kvůli turistům. Chvilková malá opilost se prohlubovala a slévala do trvalého stavu. Indiáni usoudili, že takové chování je pohoršující, a v obavě o výchovu dětí ho požádali, aby přestal. To hrubě odmítl s prohlášením, že on je strážcem pokoje a nikdo mu nebude říkat, co smí a co nesmí. Indiáni ho na oplátku přestali nosit opilého domů a navíc ho ani nepřikryli, když se někde venku svalil a usnul. Rozdíl denní a noční teploty je v těchto výškách obrovský, v noci teploty klesají hluboko pod nulu. Nicméně strážce pořádku žil dál svým rytmem – když se probral, strašně se přejeďl a na zahřátí se napil a poté rychle upadl zpět do opilosti. Indiáni se obrátili na státní úřady s žádostí, aby si opilce odvezly. Když žádost zůstala poněkolkáté bez odpovědi, indiáni oznámili, že po dvou dalších incidentech ho s nepatrnou zásobou jídla pošlou v loďce bez vesel na jezero a bude jim jedno, co se s ním stane. Vyslaní státní záchranáři nenašli už ani člun, ani plavce.

Ono jednoduše není radno si zahrávat s diametrálně odlišnou kulturou a snít o multikultuře.

Způsob pohřbu ovlivňuje především klima, dále náboženství, společenské postavení a konvence. Je zbytečné mluvit o klimatu, protože je jasné, že pohřby budou jiné v rovníkových územích a oblastech periodických silných dešťů, jiné v oblastech polárních, pouštních, přímořských nebo našich. Náboženství a náboženské představy určují polohu zemřelého. Především jde o pozici. Nejběžnější je poloha na zádech s variantami položení rukou: podle těla, zkřížené na prsou, spojené a něco držící. Často se v dřívějších dobách užívalo polohy skrčení s hlavou vzhůru, což vyjadřovalo přesvědčení, že země nebožtíky opět zrodí. Proto poloha, kterou měli v těle matky. V oblasti Moravy známe mnoho skrčenců. Konečně je třeba připomenout polohu vleže tváří k zemi. Jde o pohřby podezřelých z vampirismu. Důvod se nám dnes jeví jako úsměvný. Představa byla, že se mrtvý nemůže obrátit, a když se snaží vyhrabat, zahrabává se stále hlouběji do země. Takové pohřby jsou u nás známy z doby a v hranicích Velké Moravy. Zcela výjimečné jsou pohřby vestoje. Jde o pohřby velkých válečníků, kteří jsou i vybaveni zbraněmi, mečem, oštěpem, luky a šípy, bitevním oděvem, brněním a helmou. Občas dokonce sedí na koni s kopím bez zetlelé korouhve. Čistě náboženského původu je orientace zesnulých – k severu budhismus, k západu pravěký Egypt, muslimové k Mekce, křesťané směrem ke kostelu nebo k východu. Kromě u mohamedánů tento zvyk v moderní době téměř, nebo úplně zanikl.

Společenské postavení zemřelých a společenské konvence určují velikost hrobu a honosnost uložení. Vidíme to na každém hřbitově, kde jsou honosné a nákladné hrobky vedle úplně prostých, až i nevymezených hrobů. Ze starých dob známe veliké stavby, jako jsou pyramidy v Egyptě, které jsou vlastně chrámy nad hrobem faraonů. Monstrózní se nám jeví hrobka v Ur z doby 3000 let před Kristem. Jedná se o panovnický palác. Spolu s panovníkem je tu pohřben celý dvůr, až k poslednímu sluhovi a zvířatům. Pokud šlo o členy rodiny, počkalo se na jejich smrt. U služebnictva není vyloučeno, že lidé byli usmrceni ihned po uložení pána do hrobky zcela bezohledně a účelově.

Palác dala vystavět vdova po vládcí Mausoleovi. Odtud pak vzniklo označení mauzoleum pro hrobky balzamovaných vládců. Mauzoleum V. I. Lenina navštívily miliony lidí. Krátce tam byl uložen i J. V. Stalin. Po odsouzení kultu osobnosti byl Stalin přenesen do Kremelské zdi, čímž vznikl nový stranický trest. Mauzoleum K. Gottwalda, který vytlačil

z hrobu na Vítkově v Praze hrob nejmladšího legionáře, bylo nakonec uzavřeno, neboť balzamizace byla vadná a den co den bylo třeba vypouštět uhnílou část prvního dělnického prezidenta.

Nyní se budeme zabývat hřbitovy. Začneme tím, kde jsou umístěny. Snahou vždy bylo, aby hřbitov ležel mimo obec. Důvody byly sanitární. Přesto známe velké množství hřbitovů, které jsou uvnitř obcí. Nejčastější jsou hřbitovy kolem kostelů. Zaniklo pohřbívání přímo v kostele. Malé výjimky jsou živé hrobky šlechty, pohřby biskupů v katedrálách a katakomby v klášterech. Jasně to ukazuje německý název *Kirchhof/kostelní dvůr*. Odtud naše pejorativní krchov. Běžný výraz *hřbitov* je odvozen od slov *pohřbívát* a *hrob*. Řecko-latinské *coemetare* znamená *spát*. To dobře koresponduje s naším eufemismem *zesnout* nebo *zemřít*. Představa, že mrtví toliko spí a po nějakém čase se probudí, je prastará. Tato představa byla založena na zkušenosti snů. Tyto hřbitovy poukazují na jednotu farníků živých i mrtvých. Není divu, že donátoři, faráři, kaplani a varhaníci jsou ukládáni na čestných místech u chrámové zdi. Tyto hřbitovy jsou živé. Další hřbitovy obcí, zvláště ve velkých městech, byly zakládány v extravilánu, ale narůstající město je pohltilo. Klasickým příkladem jsou v Praze Olšany a Vinohradský hřbitov. V Praze byl takto pohlcen i původní Malostranský hřbitov ležící na Smíchově pod Malvazinkami. To však je hřbitov dávno mrtvý.

Hřbitovy jsou zásadně kultovními a společensky významnými místy. Je to *svaté pole*, podle představy, že mrtví jsou zaseti a opět vzejdou a budou pak krásnější, protože projdou očistou. Konají se tam výroční pamětní shromáždění církevní i světská. Jsou bohatě navštěvovány počátkem listopadu o svátku Všech svatých a při vzpomínce na všechny věrné zemřelé. V některých zemích, např. v Japonsku a Mexiku se na hřbitovech konají dokonce festivaly. Na jedné straně se setkáváme s monumentalitou – hřbitovy jsou větší a výstavnější než obec sama. Po pár generacích je tam někdy více občanů než v obci. Na druhé straně pak se zanedbáváním s opačnou snahou obec od mrtvých zbavovat. Hřbitovy jsou v místech, kterým se máme vyhýbat, a mají stát stranou společnosti. Tyto případy jsou dány obavami, že mrtví navečer a v noci vstávají z hrobů a škodí lidem. Mohou je živé stáhnout k sobě do hrobu, a dokonce je pohřbít místo sebe a sami se vrátit do života. Pohádka o převozníkovi je evidentní reminiscencí dané představy. Jakési povědomí toho známe ostatně i dnes, o čemž svědčí anekdota, jak jde po soumraku stařenka podél hřbitovní zdi a osloví mladíka. Žádá, zda by se ho mohla přidržet, protože se hrozně bojí. Mládenec na to: „I to víte, babičko, to já znám. Já se taky bál, když jsem byl ještě živej.“

Péče o hřbitovy leží především na rodinách, rodech, a dokonce i národu, k čemuž se ještě vrátím. Rodina pečuje o svůj hrob, ať zcela prostý nebo o výstavnou hrobku. Aristokracie má dosud svá vlastní pohřebiště, např. Rožmberkové v klášteře ve Vyšším Brodě, Schwarzenberkové v Domaníně na břehu rybníka Svět, odlehlém od Třeboně, Mitrovští v mramorovém kostele v Doubravníku, Kinští ve Žďáru nad Sázavou, Schönburg-Hartensteinové v Červené Lhotě, kde je však jen Heinrich Edward atd. Neobyčejně krásná je Zápolského Káplnka ve Spišském Čtvrtku na Slovensku. Na mnoha hřbitovech najdeme hrobku, v níž je řada generací.

Národní hřbitovy jsou ty, v nichž jsou pohřbíváni významní umělci, vědci, spisovatelé atd. Mluvíme o nich jako o *slavínech*. U nás jde o hřbitov na Vyšehradě v Praze. Dalšími národními hřbitovy jsou hřbitovy vojenské se zvláštními rysy vojenských poct. Vyznačují se uniformitou náhrobků a přehlídkovým uspořádáním. Velmi známý je vojenský hřbitov v USA v Arlingtonu pro padlé z 2. světové války a dále pak z Vietnamu i z pozdějších nasazení US armády. Podobný hřbitov je ve Velké Británii, kde jsou i padlí z 1. světové války. Více podobných hřbitovů z 1. světové války je na velkých bojištích ve Francii, kde podobně jako v Anglii jsou i hroby našich vojáků. Na hřbitově v Brookwoodu je zvláštní oddělení československých letců RAF s velkou vděčností navštěvované britskými důstojníky, členy parlamentu i královskou rodinou. K vojenským hřbitovům se dále řadí památníky padlých z 1. a 2. světové války, podobně jako jejich pamětní desky např. na budovách. Připomenout je třeba pomníky významných vojáků, jako jsou: mohyla na vrchu Bradlo v Myjavské pahorkatině, kde je pohřben generál PhDr. M. R. Štefánik, partyzánské hřbitůvky ve slovenských horách, na Prašném mostě v Praze 6, kde padl výzvědný důstojník štábní kapitán Václav Morávek a pozoruhodný památník v severoitalském městě Arco, kde jsou pochováni čtyři legionáři, kteří pomohli město zachránit před pruskou armádou a vzápětí byli popraveni c.k. rakouskou armádou, která do města vstoupila jako do svého území a městu neškodila.

Strašlivou obžalobou společnosti 20. století je vznik hrobů neznámého vojína. Vypovídá to o tom, že hodnota jednoho lidského života byla v 1. a zvláště 2. světové válce zbavena smyslu, protože počty padlých byly tak obrovské, že s jedinci se už přestali zabývat. Neméně hrozné je označení *neznámý* vojín. Zcela určitě ho někdo znal, psal domů a podepisoval své dopisy. Měli bychom spíš mluvit o hrobu *zapomenutého* nebo *ztraceného* vojína. Další obžalobou jsou hromadné hroby na bojištích, o nacistických koncentračních táborech a sovětských gulazích a dalších diktaturách nemluvě. Takové hroby nejsou novinkou. V jižní Americe už

v prehistorické době existují hroby s desetitisíci otroků, kteří zahynuli při práci na grandiózních stavbách.

Zvláštní hřbitovy byly budovány pro cizince, zločince a chudé, kteří neměli na pohřeb. V takovém, pochopitelně masovém, hrobě byl pochován i Wolfgang Amadeus Mozart. Z římskokatolických hřbitovů byli vyloučeni vrazi, sebevrazi a dlouho i čarodějnice. Ti neměli právo být pohřbeni do vysvěceného hrobu.

Samostatnou kapitolu tvoří židovské hřbitovy. Na venkově, kde nebylo oddělené gheto, nacházíme hroby v lese poblíž obce. Dobře dochovaná je na Skalce v Orlických horách. V městských ghetech byly hřbitovy velmi stísněné a pohřbívalo se v několika patrech, počínaje od nejhlubšího. Tak tomu je i v Praze s výjimkou hrobů významných rabínů, jmenovitě Rabbiho Löwa ben Becalela. Tento od ranného středověku doložený hřbitov zachránil opakovaně statečný prof. PhDr. Václav Vojtíšek, který za německé okupace přesvědčil protektora von Neuratha a K. H. Franka, že by nebylo dobře pražské židovské památky zničit, ale naopak je uchovat jako muzeum odporu pro budoucí generace.

Židovské hřbitovy jsou konfesijní, ale zároveň i národní. V mnoha místech se setkáváme se samostatnými národními hřbitovy. Rovněž zvláštní konfesijní hřbitovy nejsou žádná výjimka. U nekřesťanů je to běžné, u křesťanů je to velmi pravidelné u pravoslavných. Ostatní denominace se co do hřbitovů neoddělují. Při současné laicizaci společnosti se na to už nebere zřetel.

Hřbitovy jsou také uměleckými památkami, a to architektonickými a sochařskými. Dochovala se řada stylově čistých hřbitovů. Připomeňme jen některé. Na Moravě jde o barokní hřbitov ve Strlíkách, obci mezi Bučovicemi a Buchlovicemi. Bohužel byl v posledních pár desetiletích narušen novými hroby, které ostře kontrastují se starou částí hřbitova. Velice krásné hřbitovy se dochovaly ve Žďáru nad Sázavou. Oba navrhl Jakub Bartoloměj Santini. Velký, na Zelené Hoře s kostelem sv. Jana Nepomuckého, je živý a co do hrobů nijak zvlášť zajímavý. Zato hvězdicový půdorys s vyvýšenými kaplemi ve hrotech hvězdy je monumentální, i když návštěvník vidí vždy jen část, pokud nestojí na vysokém strmém svahu nad nimi. Dnes ovšem máme jeho skvělé letecké snímky. Druhý hřbitov leží dnes už ne zcela za městem. Jeho zeď a čelní kape jsou kryty šindelem. V centru již dávno mrtvého a nevelkého pohřebiště je vznosná socha troubícího archanděla Michaela. Další stylovou hřbitovní zdí je kubistická stavba v Praze-Žáblicích.

Rovněž sochařská výzdoba hrobů a hrobek je početná a je dílem velkých umělců. Dobré sochy a plastiky najdeme takřka na každém